

Результаты этих исследований служат основой для проведения дальнейшего изучения по формированию оптимальных организационных структур управления предприятиями с целью повышения их эффективности.

БИБЛИОГРАФИЧЕСКИЙ СПИСОК:

1. Фінансові результати підприємств до оподаткування за видами економічної діяльності за період 2014–2016 роки, URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>
2. Чухно А. Господарський механізм та шляхи його вдосконалення на сучасному етапі. Економіка України. 2007. № 3. С. 60–67.
3. Мочерний С., Мочерна Я. Політична економія: навч. посіб. Київ: Знання, 2007. 684 с.
4. Гимельштейн И. Формирование организационной структуры управления инновационного

предприятия. Вестник Иркутского государственного технического университета. 2016. № 6 (101). С. 181–186.

5. Економіка підприємства: підручник / М. Грещак, В. Колот, А. Наливайко та ін.; за ред. С. Покропивного. Київ: КНЕУ, 2000. 528 с.

6. Лысевич С. Формирование структуры хозяйственного механизма с учётом сферы производства и обращения. Наукові праці Полтавської державної аграрної академії. 2014. Вип. 2 (9). С. 196–201.

7. Терещенко О. Фінансова діяльність суб'єкта господарювання: навч. посібник. Київ: КНЕУ, 2003. 554 с.

8. Інноваційна активність. URL: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

9. Рябошлик В. Четверта промислова революція: небачені можливості і передбачувані виклики. Економіст. 2017. № 6. С. 1–28.

ЕКОНОМІЧНА ПРИРОДА ПОНЯТТЯ «КОНКУРЕНЦІЯ» ТА «КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ»

ECONOMIC NATURE CONCEPT “COMPETITION” AND “COMPETITIVENESS”

УДК 339.137.2

Дудник О.В.

кандидат економічних наук,
доцент кафедри ОВБМ
Харківський національний технічний
університет
сільського господарства
імені Петра Василенка

Міненко С.

здобувач
Харківський національний технічний
університет сільського господарства
імені Петра Василенка

У статті розглянуто та узагальнено теоретичні підходи до визначення поняття «конкурентоспроможність». Описуються різноманітні підходи науковців до визначення цього поняття. Аналізуються фактори, що забезпечують конкурентну перевагу підприємства. Формується комплексне уявлення про диференціацію поняття.

Ключові слова: конкуренція, конкурентоспроможність, конкурентоспроможність товару, конкурентоспроможність підприємства, конкурентоспроможність галузі.

В статье рассмотрены и обобщены теоретические подходы к определению понятия «конкурентоспособность». Описываются различные подходы ученых к определению этого понятия. Анализируются факторы,

обеспечивающие конкурентное преимущество предприятия. Формируется комплексное представление о дифференциации понятия.

Ключевые слова: конкуренция, конкурентоспособность, конкурентоспособность товара, конкурентоспособность предприятия, конкурентоспособность отрасли.

The article reviews and summarizes theoretical approaches to the definition of “competitiveness” describes the different approaches of scientists in the determination of the term. Analyzes the factors which provide competitive advantage forms a complex understanding of the concept of differentiation.

Key words: competition, competitive, competitive goods, competitiveness, competitiveness of industry.

Постановка проблеми. За останні роки світова економіка розвивалася дуже стрімкими темпами. З'являються нові технології, нові продукти, нові запити з боку споживачів. Під час таких кардинальних змін виробникам найрізноманітніших благ та послуг необхідно вчасно та успішно адаптуватися до мінливих умов ринку. Особливо це стосується аграрних підприємств. Незважаючи на те, що їхня продукція завжди користувалася та буде користуватися величезним попитом, виникає ризик не повністю реалізувати власну продукцію або реалізувати не за максимально вигідними цінами, що спричинює зниження прибутковості товаровироб-

ника і, відповідно, його конкурентоспроможності. У часи ринкової економіки надзвичайно важливу роль відіграє управління конкурентоспроможністю підприємства, оскільки тільки з підвищенням рівня виробництва та якості товару можна бути впевненим у тому що продукція буде користуватися попитом. При цьому необхідний системний підхід до управління конкурентоспроможністю, щ базується в тому числі і на вивченні економічної природи ключових понять цього напряму управління.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми розвитку конкурентоспроможності підприємства і його продукції розкриті в робо-

тах зарубіжних учених: А. Сміта [17], Д. Рікардо, А.О. Курно, Е. Чемберліна [21], М. Портера [14] та інших. Також вагомий внесок у дослідження питань конкурентоспроможності вітчизняних підприємств зробили вітчизняні вчені-економісти: В. Андрійчук [2], В. Воротін [3], А. Калічавий [5], О. Красноруцький, М. Малік [7], В. Месель-Веселяк, Н. Міценко [12], О. Яновський [23] та інші.

Незважаючи на велику кількість досліджень у цьому напрямі, підходи до трактування понять «конкуренція» та «конкурентоспроможність» залежать від суб'єктивної думки фахівця, що займається вивченням цього питання, його кваліфікації та обізнаності в економічних процесах, що відбуваються на мікро- та макrorівні. Тож вважаємо, що це питання потребує додаткового розгляду, а зроблені висновки будуть цінними для здійснення управління підприємствами в сучасних умовах, в тому числі й сільськогосподарськими, які мають свої характерні особливості.

Метою статті є дослідження економічної природи понять «конкуренція» та «конкурентоспроможність» та визначення характерних особливостей цих понять стосовно сільськогосподарських підприємств.

Виклад основного матеріалу дослідження. З давніх часів людство розвивалося завдяки конкуренції в будь-якій галузі: економіці, політиці, побуті тощо. Незважаючи на різні трактування терміна, конкуренція всюди виступає як один і той самий вид діяльності, а саме у вигляді взаємозв'язків і боротьби між суб'єктами господарської діяльності для створення найкращих цін на товари і послуги для підвищення попиту на запропоновані блага.

Якщо брати економічний складник історії конкуренції, то без неї не з'явилось б таких могутніх країн, як США, Японія, Китай і багато інших. Конкуренція є невід'ємною частиною розвитку людства і по праву може вважатися одним із найважливіших чинників світового прогресу.

Дослідження сутності конкуренції та її впливу на господарське життя, як зазначає А.В. Калічавий, почало активно розвиватися з XVIII століття. Протягом тривалого часу поняття «конкуренція» розглядалося лише як певний атрибут ринку. Пройшло не одне століття до того, як економічна думка визначила конкуренцію головним механізмом функціонування ринкової економіки, складною системою товарного господарства [5].

Так, Адам Сміт розглядає два варіанти розвитку конкуренції. Перший варіант полягав в умовах формування природної ціни – ціни вільної конкуренції, центру, навколо якого розгортаються всі можливі події економічної активності країни, коли можна вільно вкладати і вилучати капітал із прибуткових і збиткових галузей. Другий варіант полягав у тому, що конкуренція виникає внаслідок нестачі платоспроможного попиту або пропози-

ції товарів на ринку [17]. Д. Рікардо ж розглядав конкуренцію як конкурентну боротьбу. Він вважав, що ціни утворюються шляхом впливу попиту і пропозиції в результаті конкурентної боротьби. Економіст Е. Чемберлен доповнив поняття «монополістична конкуренція». Він вважав, що сутність монополістичної конкуренції полягає в диференціації продукту, а саме в контролі над пропозицією, а значить, і ціною [21]. Дж. Робінсон вважав, що всякий окремий виробник володіє монополією на свою продукцію – це досить очевидно, і якщо велика їх кількість виступає з продажами за досконалої конкуренції, то виникає стан, який ми звикли описувати як досконалу конкуренцію [15].

Протягом першої половини ХХ сторіччя забезпечення зростання конкурентоспроможності підприємств відбувалося в основному за рахунок зниження витрат.

Запропонована М. Портером базова конкурентна стратегія «лідирівання за витратами» адекватно відображає сутність тодішньої доктрини: конкурентоспроможність підприємств досягалася за рахунок використання ефектів масштабу та досвіду, прискіпливої уваги до зниження собівартості та продажу товарів за цінами, що дорівнюють або нижчі від цін конкурентів.

Еволюцію теорії конкуренції від зародження поняття до сучасних особливостей подано в таблиці 1.

Сьогодні конкуренція є особливим типом діяльності та, на думку І.А. Савченко, визначається як особливий рід відносин між конкретними господарчими суб'єктами, що виникають у зв'язку з виробництвом і обміном матеріальних благ (товарів чи послуг) у межах конкретного ринкового конкурентного середовища або за умов зацікавленості суб'єктів певними економічними ресурсами [23].

Конкуренція як економічна категорія – це боротьба між товаровиробниками за найвигідніші умови виробництва і збуту товарів і послуг, за привласнення найбільших прибутків. Конкуренція виконує роль регулятора темпів і обсягів виробництва, спонукаючи виробника запроваджувати науково-технічні досягнення, підвищувати продуктивність праці, вдосконалювати технологію, організацію праці тощо.

Найбільш повним і сучасним, на нашу думку, є визначення конкуренції, що запропоноване А.В. Калічавим. Він визначає конкуренцію як рушійну силу ринкової економіки, яка спонукає до створення нових видів товарів та послуг, підвищення якості наявних, зниження цін, економії обмежених ресурсів і підвищення соціально-економічного розвитку.

Дослідження поняття «конкурентоспроможність підприємства» передбачає з'ясування сутності категорії «конкуренція», оскільки вони тісно взаємозв'язані.

Еволюція наукової думки про конкуренцію

Вчені	Внесок у розвиток економічної науки щодо поняття «конкуренція»
А. Сміт [17]	Кожен підприємець, задовольняючи власні інтереси, одночасно реалізує й суспільні. Сформулював теоретичні основи моделі досконалої конкуренції, що повністю виключають цілеспрямований контроль ринкових процесів. Конкуренція – сила, що повертає ринок через механізм взаємодії попиту та пропозиції у певну рівновагу, до формування ціни вільної конкуренції.
Д. Рікардо	Сформулював основні елементи теоретичної концепції конкуренції та основні її умови. Автор теорії абсолютних і відносних конкурентних переваг
К. Маркс Ф. Енгельс [8]	Заклали основи розуміння конкуренції як закономірності, розкривши її зв'язок насамперед з основним законом товарного виробництва. Конкуренція встановлює однакову ринкову вартість і ринкові ціни з різних індивідуальних вартостей товару.
К. Менгер, Ф. Візер [10]	Здійснили перехід від аналізу конкуренції на макрорівні до мікрорівня і розглянули сутнісні умови конкуренції.
А. Маршалл [9]	Критикував умовності моделі вільної конкуренції та вказав на важливість нецінових методів конкурентного змагання. Сформулював механізм автоматичного встановлення рівноваги на ринку за допомогою досконалої конкуренції та дії законів граничної корисності й граничної продуктивності. Суть конкуренції полягає у змаганні однієї людини з іншою, особливо під час продажу або купівлі чого-небудь.
Е. Чемберлін [21]	Вводить поняття «чиста конкуренція», «монополістична конкуренція», «диференціація продукту». Вона існує на ринку тоді, коли наявні велика кількість продавців і однорідний продукт. На думку вченого, навіть за великої кількості виробників і продавців певного виду товару кожен із них пропонує покупцю особливий товар.
Дж. Робінсон [15]	Встановив, що за недосконалої конкуренції кількість товару на ринку зменшується, внаслідок чого зростають ціни, що веде до збільшення монопольного прибутку та порушує закони ринку.
Дж. М. Кейнс [14]	Запропонував теорію необхідності державного втручання в процеси конкуренції. Сформулював новий напрям економічної думки – відносну нестабільність ринкової економіки і необхідність її державного регулювання.
Д.К. Гелбрейт [3]	Вважав, що наявність на ринку досконалої конкуренції неможлива за присутності корпорацій. Вчений пропонує модифікувати неокласичну модель для того, щоб включити випадки, коли ринки поділені між кількома великими виробниками.
М. Туган-Барановський [18]	Конкуренти, на думку вченого, намагаються витіснити один одного, захопити в своє володіння ті чи інші господарські блага, і тому конкуренція завжди має характер боротьби, суперництва декількох осіб у досягненні однієї і тієї самої цілі.
Й. Шумпетер [23]	Проаналізував вплив упровадження інновацій на сутність конкуренції. Стверджував, що в реальності на ринках є «гібрид» моделей «чистої монополії» і «чистої конкуренції».
М. Портер [14]	Відокремив три основні аспекти конкуренції – конкурентні сили галузі, конкурентні стратегії та конкурентні переваги. Запропонував власну модель 5 конкурентних сил. Єдиною можливістю втримати завойовані конкурентні переваги є постійне їх удосконалення. Конкуренція – це не рівновага, а постійні зміни.
Дж. Ф. Мур [1]	Підприємства можуть досягнути суттєвих фінансових результатів, якщо їхні товари та послуги будуть ефективнішими, ніж у інших компаніях. Провів аналогію між природнім середовищем і бізнес-середовищем («Коеволюція»)
Ч. Кім, Р. Моборн [7]	Поділяють ринок на «червоні океани» (всі наявні галузі на ринку) та «голубі океани» (неіснуючі натеper). Зазначають, що в умовах, коли в різних галузях економіки пропозиція починає перевищувати попит, боротьба за частку ринку вже недостатня для забезпечення стійкого зростання.

Конкурентоспроможність є синтезом багатьох економічних категорій. Як зазначається в науковій літературі, у широкому розумінні конкурентоспроможність – це зумовлена економічними, соціальними політичними чинниками позиція країни або товаровиробника на внутрішньому та зовнішньому ринках. За умов відкритої економіки вона може визначатися і як здатність країни (підприємства) протистояти міжнародній конкуренції на власному ринку і ринках інших країн.

Але поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств дещо відрізняється від загальноприй-

нятого визначення терміна конкурентоспроможності та трактується набагато складніше. Конкурентоспроможність аграрних підприємств можна розглядати як здатність виробників в аграрній сфері користуватися своїми конкурентними перевагами і перемагати своїх конкурентів у боротьбі на внутрішніх та зовнішніх ринках, при цьому максимально використовувати доступні для підприємства земельні ресурси та найкращім чином задовольняти потреби споживачів.

Оскільки під час вивчення різних літературних джерел ми виявили, що немає загально-

прийнятого визначення конкурентоспроможності, не сформовано загального підходу щодо дослідження конкурентоспроможності різних об'єктів, ми вирішили проаналізувати поняття «конкурентоспроможність» з єдиних системних і методичних позицій та уявлень про її сутність, конкретизуючи і доповнюючи зміст цього поняття для кожного з можливих об'єктів дослідження. Проведення аналізу останніх досліджень і публікацій дає змогу сформулювати трактування категорії «конкурентоспроможність», запропоновані відомими авторами (табл. 2).

Загальний підхід до трактування поняття «конкурентоспроможність» дає можливість визначити його як здатність досягти найкращих результатів у конкретній сфері діяльності в процесі суперництва.

Аналізуючи наведені трактування конкурентоспроможності та вивчаючи роботи вчених, ми дійшли висновку, що надаємо перевагу думці М. Портера: «не існує універсального визначення поняття конкурентоспроможності для всіх суб'єктів і об'єктів».

Він пропонує досліджувати та формувати визначення поняття конкурентоспроможності для кожного окремого об'єкта з урахуванням відповідної його специфіки, оскільки сьогодні конкуренція є на всіх господарських рівнях рівнях.

Конкурентоспроможність продукції і конкурентоспроможність підприємства співвідносяться між собою як частина і ціле. Зазвичай можливість фірми конкурувати на певному товарному ринку безпосередньо залежить від конкурентоспроможності її товарів (послуг), а також сукупності економічних методів управління господарською діяльністю, що впливають на результати конкурентної боротьби [22].

Поняття конкурентоспроможності аграрних підприємств дещо відрізняється від загальноприйня-

того визначення терміна конкурентоспроможності та трактується набагато складніше. Конкурентоспроможність аграрних підприємств можна розглядати як здатність виробників в аграрній сфері користуватися своїми конкурентними перевагами і перемагати своїх конкурентів у боротьбі на внутрішніх та зовнішніх ринках, при цьому максимально використовувати доступні для підприємства земельні ресурси та найкращим чином задовольняти потреби споживачів.

Оскільки рівнем нашого дослідження ми обрали підприємство, то вважаємо за потрібне продовжити науково-дослідницьку роботу в цьому напрямі для більш детального конкретизування та дослідження понять «конкурентоспроможність підприємства» та «конкурентоспроможність продукції», особливо звернувши увагу на аграрні підприємства.

Висновки з проведеного дослідження. Отже, конкурентоспроможність – багаторівнева економічна категорія, складовими рівнями якої є: технологія, товар, підприємство, регіон, галузь і країна. Усі ці рівні взаємозалежні, і оцінка їхнього стану насамперед визначається станом справ на першому рівні. Надана ієрархія передбачає, що наявність та поточний стан використання ресурсів кожного нижчого суб'єкта конкуренції формує конкурентоспроможність вищого суб'єкта та має властивість нарощувати його з кожним рівнем ієрархії.

Узагальнюючи викладене, конкурентоспроможність можна визначити як здатність деякого класу об'єктів продуктивно займати ринкову нішу й ефективно утримувати свої позиції.

Ступінь посилення ринкових позицій на зовнішніх ринках окремого підприємства переважно переходить від рівня конкурентоспроможності підприємства до рівня конкурентоспроможності держави (регіону, галузі).

Таблиця 2

Визначення поняття «конкурентоспроможність»

Джерело	Визначення
С.В. Мочерний [13]	Це здатність працювати прибутково, використовуючи всі наявні фактори виробництва, і виробляти продукцію за певними параметрами кращу, ніж продукція конкурентів.
Р.А. Фатхутдінов [19]	Властивість об'єкта, що характеризує ступінь реального чи потенційного задоволення ним конкретної потреби порівняно з аналогічними об'єктами, представленими на конкретному ринку.
В. Лагутін [2]	Здатність товару більш повно відповідати запитам покупців порівняно з аналогічними товарами, наявними на ринку.
М. Єрмолов [4]	Відносна характеристика, яка відображає відмінність процесу розвитку виробника від конкурента як за рівнем задоволення своїми товарами чи послугами конкретної суспільної потреби, так і за ефективністю виробничої діяльності».
Б. Шлюсарчик [22]	Відносна здатність не тільки підприємства, але й сектору, народного господарства порівняно з іншими суб'єктами економічних відносин до: виробництва сучасних, технологічно інтенсивних товарів, вирішення нових технічних проблем, досягнення доходів (постійно зростаючих) за високого рівня зайнятості та відносно високого рівня заробітної плати.
М. Портер [14]	Порівняльна перевага відносно інших фірм, здатність суб'єкта ринкових відносин бути на ринку на одному рівні з наявними там аналогічними конкуруючими суб'єктами.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Moore J. F. *The Death of Competition* / J. F. Moore. NY : Harper Business, 1996. 297 p.
2. Воротін В.Є. Еволюція методологічних підходів до формування конкурентних переваг суб'єктів аграрного виробництва / В.Є. Воротін, Є.Ю. Маркова // *Актуальні проблеми інноваційної економіки*. № 3. 2016, с. 27–32
3. Гэлбрейт Дж. *Новое индустриальное общество* / Дж. Гэлбрейт ; пер. с англ. М. : АСТ : Транзит-книга ; СПб. : Terra Fantastika, 2004. 602 с.
4. Ермолов М.О. Чем отличается конкурентоспособность фирмы от конкурентоспособности товара / М.О. Ермолов. Мысль, 1990. 229 с. С. 44.
5. Калічавий А.В. Еволюція конкуренції: від зародження поняття до сучасних особливостей / А.В. Калічавий // *Економічна теорія та історія економічної думки*. Випуск 5 (115), с. 58–63
6. Малік М.Й. Конкурентоспроможність аграрних підприємств: методологія і механізми: [монографія] / М.Й. Малік, О.А. Нужна. К., 2007. 270 с. (Ін-т аграрної економіки)
7. Маркс К. *Капитал. Критика политической экономии* / К. Маркс; под ред. Ф. Энгельса. Т. III. Ч. I. – М. : Политиздат, 1975. 508 с.
8. Маршалл А. *Принципы экономической науки* / А. Маршалл ; пер. с англ. Т. II. М. : Прогресс, 1993. 310 с.
9. Менгер К. *Основания политической экономии* / К. Менгер. URL: http://polbu.ru/menger_politeconomy.
10. Міценко Н.Г. / Конкурентоспроможність та конкурентоспроможні переваги підприємства в сучасних ринкових умовах / Н.Г. Міценко // *Науковий вісник НЛТУ України*. 2009., ВИП 19.3. С. 382.
11. Мочерний С.В. *Економічна теорія: Підручник*. / С.В. Мочерний // – К.: Видавничий центр «Академія», 2004. 856 с.
12. Портер М.Э. *Конкуренция* : Пер. с англ. : уч. пос. М. : Издательский дом «Вильямс», 2000. 495 с. С. 20–21.
13. Робинсон Дж. *Экономическая теория несовершенной конкуренции*. / Дж. Робинсон // – М.: Прогресс. 1986. С. 65–84
14. Савченко І.А. Сучасні підходи до економічної сутності конкурентних відносин / І.А. Савченко]: *Електронне наукове фахове видання «Ефективна економіка»*. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=1785>.
15. Смит А. *Исследование о природе и причинах богатства народов: (Кн. I-III)* / Рос. акад. наук, Ин-т экономики; [Пер. с англ., введ. ст., коммент. Е.М. Майбурда]; Отв. ред. Л.И. Абалкин. М.: Наука, 1993. 570 с.
16. Туган-Барановский М. *Русская фабрика в прошлом и настоящем*. Соч. в 3 т: Конкуренция и ее границы / М. Туган-Барановский. М. Наша жизнь, 1907
17. Фатхутдинов Р.А. *Конкурентоспособность: экономика, стратегия, управление*. М.: ИНФРА, 2000. 312 с.
18. Чемберлин Э. *Теория монополистической конкуренции (Реориентация теории стоимости)*. / Э Чемберлин ; [пер. с англ. / под ред. Ю. Я. Ольсевича]. М.: Экономика, 1996. 351 с.
19. Шлюсарчик Б. *Умови інноваційності підприємств у сучасній ринковій економіці* / Б. Шлюсарчик // *Держава та регіони*. 2009. № 3. С. 206–211.
20. Шумпетер І.А. *Теория экономического развития* / И. А. Шумпетер. М.: Прогресс, 1982. 455 с.
21. Янковой О.Г. *Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення*// *Монографія* // Одеса 2013.